

Cumhuriyetin 80. yılında
her yönüyle
Ankara

Cumhuriyetin 80. Yılında
Her Yönüyle Ankara

Ankara Büyükşehir Belediyesi
Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı

Tasarım & Baskı

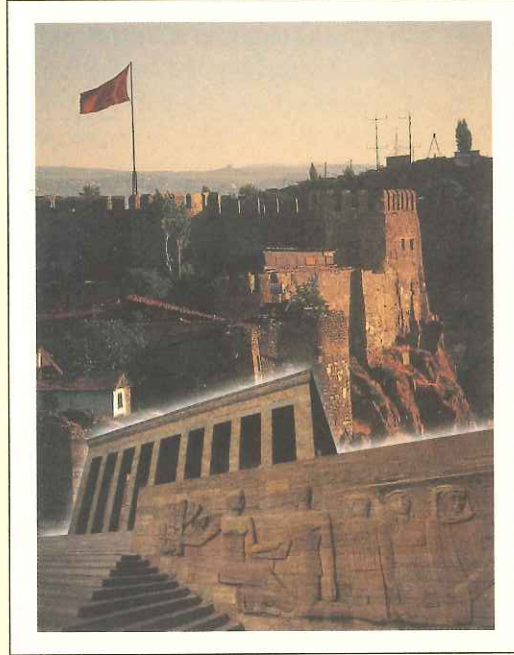
Tel : (312) 435 15 95
www.sfn.com.tr

ISBN:975-98859-3-X

Ankara 2004

Cumhuriyetin 80. Yılında

Her Yönüyle Ankara

MİLLÎ BAĞIMSIZLIK İNANCI VE ANKARA

Doç. Dr. Mustafa TURAN

Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Devletlerin kurulmaları, büyümeleri, yıkılmaları veya yaşamlarındaki temel sebebin milli kültür, milli kimlik ve milli bilinç ekseninde değerlendirilmesi gerekmektedir. Tarihte ve bugün milletlerin ve devletlerin yaşamasını temin eden, dağılmasına, diğer milletler içerisinde erimesine, yok olup gitmesine mani olan husus, fertlerin mensup olduğu millet ve devlete bağlılık hissidir. Bu bağlamda değerlendirilirse 17. yüzyıldan beri siyasî, idarî, iktisadî, askerî ve içtimaî çözümler içerisinde bulunan Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının mukadder olduğu hemen anlaşılır. Devletin böyle bir duruma düşmesinin temelinde, kendi kültür dinamiklerini kaybetmesi, kültürel kırılmaya uğraması, ilim ve teknolojiye çağdaşı olduğu devletlerin seviyesini yakalayamamış olması bulunmaktadır.

Emperyalist devletlerin faaliyetleri ve baskıları sonunda Osmanlı Devleti, artık kağıt üzerinde her ne kadar bağımsız görünüyorsa da, aslında, hakimiyet haklarını tam olarak kullanamayan, yarı sömürge özellikleri gösteren bir devlet durumunda idi. Dolayısıyla 20. yüzyıl başlarına kadar cereyan eden olaylar, devletin bağımsızlığını ciddi olarak tehlikeye sokmuştur.

20. yüzyılın başlarında mevcut durumun muhasebesini yapan Mustafa Kemal Paşa da artık devletin bağımsızlığını koruyamadığını görüyor ve Türk Milleti'nin bağımsız bir devlet kurması gerektiğini düşünüyordu. O'nun daha 1907 yılında ifade ettiği şu sözler kısa bir süre sonra olayların seyri içerisinde takip edeceği davanın amacını da ortaya koyması bakımından kayda değerdir. *"Meşrutiyet, köhneleşmiş ve insicâmını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun gövdesi üzerinde değil, aksine Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerinde, düşmanların yani büyük devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine, kendi başına bir Türk devleti kurmalıdır. Nüfusun yarısı Türk olmayan ve halbuki geniş bir saha işgal eden devletin bütün varlığı ve müdâfaası Türk'ün omuzlarına yüklenmiş, Hristiyan azınlıklar ise yalnız kendi çıkarlarını sağlamamakla kalmıyor, komşu*

ve aynı ırktaki devletlerle birleşmek için fırsat kaçırmak istemiyorlar. Geriye kalan Türkler ve Araplar, ayrı ayrı devletlerin sömürgeleri haline getirilecek, Türk'ten başka unsurlar, düşman devletlerin tarafını tutacaklar. Şu halde devlet gövdesinin çökmesiyle hasıl olacak enkazın altından ezilip perişan olmak mı, yoksa çoğunluğu Türk olan millî sınırlara çekilerek burasını mı savunmak daha doğru ve hayırlı olacak? Ben selâmeti ikinci fikrin tatbikinde görüyorum"¹.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın söylediği hususlar gerçekleşmiş, Trablusgarp ve Balkan Harplerinden sonra Osmanlı Devleti kendini Birinci Dünya Harbi'nin içinde bulmuştur. Harbe girilmesi, büyük kayıplar bir yana, devletin sonu olmuş, bu devlet içinden yeni bir Türk devleti çıkarılmasını da iyice zorlaştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden biraz önce Duyûn-ı umûmiye İngiliz Dainler Vekili Sir Adam Block'un İstanbul'dan ayrılırken söylediği şu sözler mânîdardır: "Eğer Almanya kazanırsa siz Alman kolonisi olacaksınız. Eğer İngiltere kazanırsa, mahvoldunuz"² Gerçekten de Sir Adam Block'un dediği çıkmıştı. Mondros Mütârekesi'nin uygulanış tarzı da bunu izah etmektedir. Mütârekenâme'nin meşhur 7. maddesi ile Müttefikler, "Güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkını" elde etmişlerdi. Mütâreke mücbince Osmanlı ordusu terhis edilir; silâh ve cephânelere el konulur. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Mustafa Kemal Paşa'da, yıkılan bir devletin içinden millî ve bağımsız bir Türk devleti çıkarmak fikir ve hissiyatı hâkimdir.

Birinci Dünya Harbi'nin sonunda devlet, imzaladığı mütareke ile sadece ateş kesmiş olmuyor, fiilen ve hukuken varlığına da son vermiş oluyordu. Nitekim çok geçmeden imzalanacak olan Sèvres Antlaşması ile de bu husus tescil edilmiş olacaktır. Mesele "Şark Meselesi" çerçevesinde değerlendirilirse, yaşama hakkı elinden alınmak istenen sadece Osmanlı Devleti değil, onu yıllarca yüceltmış, onun uğrunda her şeyini feda etmekten çekinmemiş olan Türk milletidir. Ancak Birinci Dünya Harbi boyunca cephelerdeki mücadele göstermiştir ki, var olmak inisiyatifini kaybeden Osmanlı Devleti'dir. Türk Milleti, bu çetin mücadele boyunca var olduğunu ve var kalmak istediğini göstermiştir. Harp boyunca na-müsait şartlarda cereyan eden mücadelede Türk millet, hür yaşamak azmiyle sonu geldi denildiği bir anda yaşayacağını ispat etmiştir. Birinci Dünya Harbi sonunda savaş, Türk millet için bitmeyecek, yeniden başlayacaktır. Artık bu savaş, Atatürk'ün liderliğinde Türk milletinin her bakımdan bağımsız bir devlet kurma yolunda vereceği bir savaş olacaktır.

Atatürk Nutuk'a, "1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Umumî durum ve manzara: Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Harbin uzun yılları boyunca, millet yorgun ve fakir bir halde." diye başlar ve kısaca bir durum tespitinde bulunur. Sonra düşünülen kurtuluş çarelerini sıralar ve şunları söyler: "Efendiler, bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da millî hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak... İşte İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar, bu karar olmuştur...Türk'ün baysiyeti ve gururu ve kaabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa, mahvolsun daha iyidir. Öyleyse ya istiklâl ya ölüm!"³ İşte bağımsızlığın, millete güvenin ve kararlılığın ifadesi budur: "ya istiklâl ya ölüm"

İtilaf Devletleri yetkililerinin, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktıktan sonra Sivas'a gideceği ve milli bir mukavemet hareketi başlatacağından şüphelendikleri ve telaşlandıkları görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı tarihte Harbiye Nâzın'ından bu görevlendirmenin gerekçesini soran Karadeniz Müttefik Kuvvetleri Komutanı General Milne'in notasında, özellikle Mustafa Kemal Paşa ile birlikte görevlendirilen subayların, neden dolayı Sivas'a gideceklerinin sorulması dikkat çekmektedir.⁴

General Milne'nin bu yazısına Cevat Paşa'nın 24 Mayıs tarihli cevabında, harbin devamı esnasında ordu kumanda teşkilâtının her tarafta lağvedildiği, ancak geniş bir mıntıkaya dağılmış olan kıtaatın durumunu teftiş ve verilen emirlerin nasıl uygulandığını görmek için 3. ve 15. Kolordular için 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği ihdâs olunduğu, bu müfettişliğin fazla olarak bölgedeki silâh vs. levâzımın süratle sevkine ve hiç bir âsâyışsızlığın meydana gelmemesine gayret edeceği ifade edilmekte, bu görevi ifâ için uzun seyahatler yapacak olan heyete, ne Sivas ne de başka ve dâimi bir mevkiin gösterilmediği ilâve edilmekteydi⁵. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan itibaren Sivas'a ulaşması, General Milne'in tereddütlerini doğrulayacaktır.

Samsun'a çıkışından henüz bir buçuk ay gibi kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen, bu süre içerisinde yaptığı faaliyetler ve verdiği mesajlar, başta İngilizler olmak üzere müstevlilerin bütün hesaplarını bozacak mahiyettedir.

Samsun'dan Amasya'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, 21/22 Haziran 1919 gecesi meşhur Amasya Tamimi'ni yayınlar⁶. Amasya Tamimi'nin maddeleri incelendiği zaman, millî devlet kavramının ihtiva ettiği mânâyı bulmak mümkündür. Zaten Amasya Tamimi'nden, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve Cumhuriyet'in ilânına kadar giden hareket çizgisi, tamamen bu fikir ile kâim olmuştur. Tamimin birinci maddesinde vatanın şu veya bu köşesinin tehlikede olduğu değil, vatanın tamamının tehlikede olduğu ifade edilmek suretiyle, vatanın bütünlüğü öncelikle vurgulanmıştır. Bizce en önemlisi burada, üçüncü maddede belirtilen "İstiklâlin yine milletin azim ve kararıyla kurtarılacağı" ifadesidir. Bu sözler Türk tarihinde ilk kez duyuluyordu. Böylece "İrâde-i Milliye" ve "Hâkimiyet-i Milliye" esası, artık Millî Mücadele ve Türk Devleti için temel ve sarsılmaz bir âmil olmuştur. Bu itibarla Amasya Tamimi, bir "bağımsızlık beyanname"si'dir. Amasya Tamimi ile İstanbul Hükümeti'ne karşı, daha henüz hiç bir hukukî oluşum olmadığı halde, büyük bir cesaretle cephe alındığı görülmektedir. Ayrıca, hukukî zemini hazırlayacak olan milli bir heyetin toplanması kararı da tarihî bir karar olmuştur.

Bu sıralarda mütâreke şartlarının tatbikine nezâret ve Osmanlı ordusuna ait silâhları işgal kuvvetlerinin kontrolündeki depolara sevk etmekle, esasen bağımsız bir Ermenistan kurulması imkânlarını araştırmak ve Türklerin silâhlarını teslim etmelerini sağlamakla görevlendirilen Alfred Rawlinson, Erzurum Kongresi'nin toplanacağını düşünerek, baskı yapmak amacıyla millî hareketin liderleriyle yaptığı temaslarda⁷, kongrenin yapılmamasını, yapılsa Mustafa Kemal Paşa'nın katılmamasını tavsiye ediyor, aksi halde doğu illerinin Mondros Mütârekesi gereği İtilâf Devletleri tarafından işgal edilebileceği tehdidinde bulunuyordu. Rawlinson, 9 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmede de kongrenin toplanmamasının daha iyi olacağını ısrarla savunup, bunun sakıncalarını tekrar ediyordu. Rawlinson'un bu küstahlığı karşısında hiddetlenen ve hayretler içinde kalan Mustafa Kemal Paşa, Kongrenin muhakkak toplanacağını, milletin buna karar verdiğini, ne İngiltere Hükümeti'nden ne de Rawlinson'dan müsâade istenmediğini söylemiştir. Kongre fikrinden vazgeçilmezse buna kuvvet kullanarak engel olunacağı tehdidine karşılık olarak da "Türk milletinin mecburi ve zaruri olarak, kuvvete kuvvetle karşı koyacak milletin kararının yerine getirileceğini, ne pahasına olursa olsun kongrenin toplanacağını" kesin olarak belirtmiştir⁸.

Bütün bu gelişmelerle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın General Rawlinson'a söylediği gibi Erzurum Kongresi olaysız açılmış ve tarihî kararlar alınmıştır. Kongrenin açılışında Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmasında, istiklâl uğrunda namus ve şehametiyle dövüşen Türk milletinin, Mondros Mütârekesi ile silahını bıraktığını fakat, milli izzeti nefsin tecavüzlere uğradığını, Rum ve Ermeni unsurların gördükleri teşvik sebebiyle milli namusu yaralayacak taşkınlıklarda ve tecavüzlerde bulunduklarını belirterek, "...reva görülen bu haksızlıklardan müteessir olan milli vicdanın uyanarak Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye, Muhâfaza-i Hukuk-ı Milliye, Müdâfaa-i Vatan ve Redd-i İlbak gibi adlarla

aynı mukaddesatın temini için tebarüz eden milli akımın bütün vatana yayıldığını ve bu celadet ruhun mübarek vatan ve milletin mukaddesatını kurtaracağını ve son sözü söyleyeceğini⁹ ifade etmiştir.

Erzurum Kongresi'nde alınan kararlara baktığımız zaman bütün maddelerin milli bağımsızlığın sağlanmasına matuf kararların açıkça ifade edildiği görülür. İlk defa milli sınırlar içinde bir bütün olan vatanın, her türlü yabancı işgal ve müdâhalesine karşı milletin birlikte müdâfaa ve mukavemet edeceği ifade ediliyor, "Hıristiyan unsurlara siyasi hakimiyetimizi ve içtimaî muvâzenemizi bozucu imtiyazlar verilemez", "Manda ve himaye kabul olunamaz" hükümleriyle de milli bilinç ve milli bağımsızlık konusundaki kararlılık ortaya konulmuş oluyordu. Bu kararların gerçekleşmesi için Kuvâ-yı Milliye'nin âmil ve İrade-i Milliye'nin hâkim kılınması esassından hareketle, Milli bir Meclisin derhal toplanması kararlaştırılıyordu.

Amasya Tamimi'nde "Hükümet-i Merkeziye deruhte ettiği mesuliyetin icabatını ifa edememektedir." ve "her türlü murakabeden azade bir heyet-i milliyenin vücudu elzemdir." şeklinde belirtilen Anadolu'nun kaderine hakim olma çabasında bir adım daha ileri gidilerek, "temin-i maksat için hükümet-i muvakkatenin" kurulabileceği ilân edilmiştir. Nitekim Erzurum Kongresi'nde alınan bu kararların yürütülmesi için seçilen Heyet-i Temsiliye hükümet görevini bizzat kendisi üstlenecektir ki bu, Anadolu Milli Hareketi'nin fiilen başlaması demektir¹⁰. Heyet-i Temsiliye'nin başına getirilen Mustafa Kemal Paşa da artık bu hareketin tartışmasız lideridir.

Havza ve Amasya'da, askerce direnişin temelini atan Mustafa Kemal, Erzurum'da ise bunun siyasi karşılığını kuracaktı. Kongre'nin açılışında yaptığı konuşmada da "İrade-i Milliye" ve "Hâkimiyet-i Milliye" prensipleri üzerinde hassasiyetle durmuştur.

Erzurum Kongresi'nin bitiminde, Ferid Paşa'dan sonra Harbiye Nezâreti'ne gelen Nazım Paşa imzasıyla 15. Kolordu Kumandanlığı'na 30 Temmuz 1919 tarihli, Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet kararlarına muhalif davranışlarından dolayı yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi istenen bir emir gelmiştir¹¹. Bu emir de göstermektedir ki Anadolu'da yürütülen milli hareketten İstanbul yönetimi rahatsızlık duymaktadır. Ancak İstanbul yönetiminin bu emri yerine getirilmeyecek¹² ve Erzurum'da alınan kararlar doğrultusunda hareket edilecektir.

Doğu ve Batı illeri ile Trakya'nın yani bütün memleketin birleştirilmesi, vatanın istiladan kurtarılması, Türk istiklâl ve hürriyeti ile milli hakimiyetin sağlanması amacıyla Sivas'ta toplanması önceden kararlaştırılan kongreye temsilci seçilmesi, Amasya Tamimi ile her tarafa bildirilmişti. Anadolu'nun en güvenli yerlerinden biri olan Sivas'ta, başka yerlere göre yabancı kuvvetlerin etkili olma ihtimali daha azdı. Bunun yanında Milli Mücadele açısından taşıdığı diğer bir önem de Mondros Ateşkesi'nin 24. maddesinde belirtilen Vilayet-i Sitte'den olmasıdır. Bu illerde bir karışıklık çıktığı takdirde İtilâf Devletleri burasını işgal edebileceklerdi. Ermeni ve Rumlar böyle bir fırsatı kolluyorlardı. İlin düzenini bozacak ve özellikle kendisini tedirgin edecek böyle bir toplantının başka bir ilde yapılmasını daha uygun bulan Sivas Valisi Reşid Paşa, 29 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya, Sivas'a gelen Jandarma Müfettişi Bruneau'nun eğer burada kongre kurulursa Sivas'ın işgaline karar verildiğini, ayrıca Dahiliye Nezâreti'nden kongreye mani olmak için emir aldığını bildirmişti¹³. Mustafa Kemal Paşa, Sivas Valisi'ne, Bruneau'nun blöfüne inanmadığını ve korkmaya gerek olmadığını, kendisinin kaygıya kapılmamasını ve haberlerin halka yayılmasının önlenmesini bildirdikten sonra arkadaşlarıyla birlikte 29 Ağustos 1919'da Erzurum'dan Sivas'a doğru yola çıkmıştır.

4 Eylül 1919 günü açılan kongrenin gündemini, Erzurum Kongresi'nin nizamname ve beyannâmesinin muhteviyatı ve Sivas'a gelmiş olan azaların hazırladıkları muhtıra oluşturacaktı.

Kongrenin dördüncü gününde Erzurum Kongresi nizamnamesi muhteviyatı müzâkere edilerek gerekli düzeltmeler yapılmıştır¹⁴. Böylece Sivas Kongresi'nde, Erzurum Kongresi kararları kabul edilmiş ve bu kararlar, bütün Anadolu ve Rumeli'yi kapsayacak biçimde genişletilmiş oluyordu.

Heyet-i Temsiliye, bundan sonra yürütme işlerini yavaş yavaş elinde toplamaya ve ülke içinde yetkilerini kaybetmeye başlayan Merkezi Hükümet'in yerine yetkileri eline almaya başlamıştır. Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye'ye Sivas Kongresi tarafından 11 Eylül günü seçilen üyelerle, Milli Kongre adına icabında muvakkat hükümeti teşkil yetkisine sahip yarı teşri, yarı icrai bir teşekkül olarak yapacağı çalışmalarla¹⁵ bütün milli mücadele çabalarının tek hakimi, Mustafa Kemal de tek idarecisi olacaktır¹⁶.

Sivas Kongresi'nin bitiminden bir hafta kadar sonra, Amerika'yı ilgilendiren konuları incelemek üzere Başkan Wilson'un emriyle Ermenistan'a gönderilen General J.G.Harbord başkanlığında bir Amerikan Heyeti Sivas'a gelmiştir. Burada Mustafa Kemal Paşa ile iki buçuk saat kadar devam eden bir görüşme yapan General Harbord, görüşme sırasında "Şimdi ne yapmak niyetindesiniz?" diye bir soru sordu. Parmakları arasında çevirdiği bir tesbihle oynamakta olan Mustafa Kemal, bu soru ile muhatap olduğu anda sinirli bir hareketle tesbihin sicimini koparmıştı. Mustafa Kemal, yere düşüp dağılan taneleri teker teker toplarken bunun Generalin cevabı olduğunu söyler. Böylece, ülkenin dağılmış parçalarını bir araya getirmek, çeşitli düşmanlardan temizlemek bağımsız ve medeni bir devlet kurmak isteğini belirtmiş oluyordu. Harbord, böyle bir umudun ne mantığa, ne askerî gerçeklere uyduğunu söylemiş ve "*Birtakım insanların kendi canlarına kıydıklarını biliyoruz. Şimdi de bir ulusun intiharına mı tanık olacağız?*" sorusunu sormuştur. Mustafa Kemal, General Harbord'u da etkileyecek olan şu cevabı vermiştir: "*Sözleriniz doğrudur General. İçinde bulunduğumuz durumda yapmak istediğimiz şey, ne askerlik açısından, ne de başka bir açıdan açıklanabilir. Ancak her şeye rağmen, yurdumuzu kurtarmak, özgür ve uygar bir Türk devleti kurmak, insan gibi yaşayabilmek için yapacağız bunu...Başaramazsak, bir kuş gibi düşmanın avucu içine düşecek ve ağır ve şerefsiz bir ölüme katlanacak yerde atalarımızın çocukları olarak, dövüşerek ölmeyi tercih ederiz.*"¹⁷

Buradaki ifadelerden de açıkça anlaşılacağı gibi, tam bağımsız bir millî devlet kurmak fikri, işin başından beri Mustafa Kemal Paşa'nın amaçları arasındadır.

Erzurum ve Sivas Kongreleriyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken diğer bir husus da, milli davanın hukuki dayanağını teşkil edecek olan Misak-ı Milli'nin ilan edilmesidir. İstiklâl Harbi başladıktan sonra, millî bir devletin kurulması görüşü, resmen ilk defa Misak-ı Millî'de yer almış, bu görüş önce Erzurum Kongresi'nde kabul edilip, sonradan Sivas Kongresi'nde genişletilerek 28 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan tarafından tasvip edilmiştir. Bu itibarla Misak-ı Millî, İstiklâl Harbi'nin siyasî ve askerî hedeflerini gösteren bir belge olmuştur¹⁸. Misak-ı Millî'nin Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda kabul görmesi İngilizleri hayli öfkelenlendirmiş, Harbiye Nezâreti'nin Mustafa Kemal'in karargâhı haline getirildiği ve mütâreke şartlarının ihlâl edildiği gerekçesiyle Cemal Paşa ile Cevat Paşa'nın görevlerinden uzaklaştırılmalarını istemişlerdir¹⁹.

Mustafa Kemal, Erzurum'da, siyasî çalışmalarının yanı sıra, Kuvâ-yı Milliye'nin kurulması işi ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Şimdi elinde kayıtsız şartsız yardımlarına güvenebileceği Doğu'da Kâzım Karabekir ve Batı'da Ali Fuat Paşaların orduları vardı. Bundan başka Amasya'dan döndükten sonra telgraf merkezlerine el koymuş ve Orta Anadolu'nun bütün sivil yönetim mekanizmasını kontrol altına almıştır²⁰.

Sivas Kongresi'nin sona erdiği gün yayınlanan beyannâmede, memleket ve milletin durumundan söz edildikten sonra, İstanbul Hükümeti suçlanmış ve hükümetlerin milli iradeye tabi olmasının gerektiği, bunun ayrıca makam-ı saltanat ve hilafetin masuniyeti için lüzumundan bahsedilerek, Milli Meclis'in hiç vakit kaybetmeden toplanmasının gerekliliği tekrar edilmişti²¹. Milli bir meclisin kurulması yönünde Anadolu'da bazı çabalar sarf edilirken, İstanbul Hükümeti ise bu hareketi bastırmayı düşünüyordu. Mustafa Kemal'in bulunduğu yerde yakalanıp gönderilmesi emrini veren İstanbul Hükümeti, Heyet-i Temsiliye'nin Mustafa Kemal Paşa idaresinde bir çete olduğunu ilân ediyordu.

Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümeti ile Anadolu için fiili hakimiyet mücadelesinde takip ettiği ve sonuç aldığı bir yol da İstanbul ile resmi haberleşmeyi kesmesi olmuştur. Bu konu 10 Eylül'de Sivas Kongresi sırasında görüşülmüş ve karara bağlanmıştı. Heyet-i Temsiliye, İstanbul Hükümeti'ne meşru bir kabine iş başına gelinceye kadar haberleşmenin kesileceğini ve bunun da bütün askeri ve mülki erkân ile Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyetleri ve Belediye Reislerinin oy birliği ile alındığını bildirmiştir. Bundan bir netice alınamamış ve 12 Eylül'de merkezi hükümet ile umumiyetle haberleşme kesilmiştir²². İstanbul ile haberleşmenin kesilmesi, İstanbul ile Anadolu'nun birbirlerinden tamamen koptuğunu, bir başka deyişle Anadolu'nun açıkça isyan ederek fiili mücadeleye başladığını gösteriyordu.

Ferid Paşa Kabinesi'nin, Heyet-i Temsiliye'nin aldığı ve uyguladığı karar sonucunda düşmesi, Anadolu Hareketi'nin halk ve idareciler nezdindeki durumunu kuvvetlendirmiştir. Heyet-i Temsiliye, yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti ile irtibata geçerek²³ bazı şartlar ileri sürmüştür. Heyet-i Temsiliye'nin meşru bir cemiyet olduğunun kabul edilmesi, daha önceki kabinede yer alan ve Milli Mücadele'ye karşı tavır alan bazı nazırların tutuklanıp mahkeme önüne çıkarılmaları, Milli Mücadele tarafırlığı sebebiyle azl edilen idarecilerin derhal görevlerine iadesi, nihayet basının yabancı sansüründen kurtarılması şartları, merkezi Hükümet tarafından kabul edilmek istenmemiştir. Ancak Yunus Nadi Bey'in, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın davetiyle yaptığı görüşmelerde, Anadolu hareketinin meşruiyetini kabul eder mahiyette bir beyannâme yayınlamayı kabul etmiştir. Fakat bu metni yayınlamadan önce Sivas'a göndermeyi kabul etmemiştir. Bunun üzerine yapılan görüşmede, Heyet-i Temsiliye'nin neşr edeceği Merkezi Hükümet ile Milli Hareket arasında tam anlaşmaya varıldığı yolundaki beyannâme ve Padişaha millet adına şükranların sunulduğu mektup metni, kabul edilip yayınlanmıştır²⁴.

Bu gelişmeler olurken, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgaliyle çalışamaz hale gelmesi üzerine, 18 Mart 1920'de faaliyetlerine ara vermek kararını almıştır. Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları ve Amasya Mülakatı sonunda varılan mutâbakat ile meşru bir temsilin sağlanması yönünde oluşan anlayış ve Meclis-i Mebusan'ın tatili ile bu tarihten itibaren milletin tek meşru temsilcisi durumunda bulunan Ankara'daki Heyet-i Temsiliye'ye, ortaya çıkan boşluğu doldurmak üzere hareket imkanı vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa, seçimlerin yenilenmesi ve Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanmasına dair Heyet-i Temsiliye adına 19 Mart 1920 tarihinde önemli bir genelge yayınlamıştır. Vilayetlere, Müstakil Livalara ve Kolordu Kumandanlıklarına gönderilen bu genelgede, devlet merkezinin İtilâf Devletleri tarafından resmen işgalinin, yasama, yürütme ve yargı işlerinden ibaret olan Kuvâ-yı Milliye'yi işlemez hale getirdiği ve bu vaziyet karşısında vazife yapmaya imkan görmediğini Hükümet'e resmen tebliğ ederek Meclis-i Mebusan'ın dağıldığı ifade edilmekte, bu durumda devlet merkezinin korunmasını, milletin istiklâlini ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve tatbik etmek üzere millet tarafından olağanüstü yetkileri haiz bir meclisin Ankara'da toplanmaya daveti ve dağılmış olan mebuslardan Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise iştirak ettirilmesi

sinin zaruri görüldüğü belirtilmiştir. Konuyla ilgili hazırlanan talimat gereğince seçimlerin yapılmasının bir vatanperverlik anlayışından beklendiğinin de ifade edildiği genelgede seçim şartları sıralanmıştır²⁵.

23 Nisan 1920 günü Meclis'in açılışı yapıldıktan sonra 24 Nisan günü Mustafa Kemal Paşa yaptığı uzunca konuşmasında bu tarihe kadar gelişen olayları kendi üslubunca değerlendirmiş ve sonunda şunları söylemiştir:

"Bizim vuzuh ve kaabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyasi milli siyasettir. Dünyanın bugünkü umumi şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur. İlmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.

*Milletimizin kavi, mesut ve müstakir yaşayabilmesi için devletin tamamen milli bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin teşkilât-ı dahiliyemize tamamen mutabık ve müstenid olması lazımdır. Milli siyaset dediğim zaman kast ettiğim mana ve medlül şudur: Hudud-ı milliyemiz dahilinde her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden Muhâfaza-i mevcudiyet ederek, millet ve memleketin hakiki saadet ve ümrânına çalışmak. Aleltilak tül-i emeller peşinde milleti işgal ve ızrâr etmemek.. medeni cibandan, medeni ve insani muameleye ve mütekâbil dostluğa intizar etmektedir."*²⁶

26 Nisan 1920'de Meclis Başkanlık Divanı teşekkül ettirilerek Meclis Başkanlığı'na Mustafa Kemal Paşa getirilmiş ve bir önerge vermiştir. Önergede ifade edilen hususlar şöyledir:

- 1- Hükümet teşkili zaruridir.
- 2- Muvakkat kaydıyla bir hükümet reisi tanımak veya bir Padişah Kaymakamı ihdas etmek mümkün değildir.
- 3- Mecliste yoğunlaşan milli iradeyi fiilen vatanın mukadderatına el koymuş olduğunu kabul etmek esas ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üzerinde bir kuvvet mevcut değildir.
- 4- Türkiye Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme yetkilerini üzerinde toplar.
- 5- Meclis'ten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir heyet, hükümet işlerine bakar. Meclis Başkanı bu heyetin de başkanıdır.
- 6- Padişah ve halife, baskı ve zorlamadan kurtulduğu zaman meclisin düzenleyeceği kanuni esaslar dairesinde vaziyetini alır. ²⁷

Bu meclis, Misâk-ı Milli'nin gerçekleştirilmesi, memleketin esarete düşmemesi ve istiklâlin kazanılması gibi ortak program etrafında toplanmış mebuslardan oluşuyordu. Milli Mücadele Hareketi, yasama, yürütme ve yargı yetkilerini de kendi bünyesinde toplamış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi sayesinde millet adına hareket etme yetkisini eline almış oluyordu. Bütün bu gelişmelere rağmen Ankara'da kurulan bu meclis daha uzun bir zaman temsil hakkını kullanamayacak ve hukuken muhatap alınmayacaktır. Ancak daha sonra gelişen olaylar gösterecektir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması Milli Mücadele'nin başarısı açısından siyasi ve hukuki anlamda en önemli bir safhasını teşkil edecektir.

Osmanlı toprakları üzerinde yıllardır büyük emeller besleyen Batılı büyük devletlerin Birinci Dünya Harbi sonunda imzalattıkları mütâreke ile yetinmeyecekleri, aralarında kararlaştırdıkları paylaşımı hukuken tescil ettirecek bir tavır izleyecekleri anlaşıyordu. Nitekim bunu 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalattıkları Sèvres Antlaşması ile gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ancak Milli Mücadele boyunca Kuvâ-yı Milliye'nin gösterdiği direniş ve bağımsız bir devlet kurma yolundaki azim ve kararlılık başta İngilizler olmak üzere işgalci devletleri endişeye sevk edecek ve milli bilincin kırılmasının

mümkün olamayacağını göreceklardır. Neticede Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmadan önce tasarladığı veçhile yıkılan bir devletten yepyeni ve millî bir Türk devleti hayat bulacaktır. Lozan'da yapılan antlaşma ile Türk zaferi şerefli bir barışla taçlandırılacaktır. Bu başarı Milli Mücadele'yi büyük fedâkarlıklar ve sıkıntılar içinde yürüten, milli bağımsızlık inanç ve kararlılığındaki kahraman meclise aittir.

Türk İstiklâl Harbi boyunca Yüce Türk Milleti'nin hareket merkezi olan Ankara'nın, Türk bağımsızlığının tescilinden sonra da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsız olarak yaşayabilmesi ve ilelebet payidar olabilmesi için milli mücadele ruhunu ve irâde-i milliye temsil etmesi itibariyle yeri her zaman önem arz edecektir.

SONNOT

- 1 Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, 2.bsk., İstanbul, 1981, s. 114 vd.
- 2 Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul, 1980, s. 125.
- 3 Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1989, s. 1 vd.
- 4 **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 20, Vesika no: 493.
- 5 Aynı belge
- 6 Amasya Tamimi'nin maddeleri için bkz. **Nutuk**, s. 21.
- 7 Alfred Rawlinson, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinden önce Kâzım Karabekir Paşa ile yaptığı görüşmelerinden birinde gözdağı verircesine "İngilizlerin elinde kaç zırhlı var biliyor musunuz? diye bir soru sormuş, Kâzım Karabekir Paşa da cevaben, "Türk'ün her biri bir zırhlıdır. Milyonlarca zırhlıyı emri altına almaya kimin gücü yeter? demiştir. Bkz. Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (Çev. Necdet Sander), İstanbul, 1984, s.276-277.
- 8 Ahmet Özgiray, "Millî Hakimiyet Işığında M.Kemal Paşa-A.Rawlinson Görüşmeleri (1918-1921), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. VI, Ege Ü. Edebiyat Fakültesi yay., İzmir, 1991, s. 44.
- 9 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (1919-1938)**, C. I-III, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1981, s. 3-4.
- 10 Naim Sönmez, **Siyasi Açidan Cumhuriyet Hükümetleri, (Tek Parti Dönemi-1923-1946)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992, s. 19.
- 11 **Nutuk**, s. 48.
- 12 Erzurum Vâli Vekili Kadı Hurşit Efendi cevabında, tutuklanmaları istenilen zatların hükümete karşı davranışlarda bulundukları hakkında burada bir bilgi olmadığını belirtmiştir. 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa da 1 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne cevabında, Mustafa Kemal Paşa'nın, uygunsuz sayılacak vatansever bir memleket evladı olduğunu, tutuklanmasının vatan ve milletin yararına ve yürürlükteki kanunlara aykırı olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1983, s. 101.
- 13 Kemal Arıburnu, **Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Atatürk Araştırma Merkezi yay, Ankara, 1997, s.63; Belen, s. 110.
- 14 Düzeltilen hususlar konusunda bkz. **Nutuk**, s. 59-60.
- 15 Bu hususta bkz. Uluğ İğdemir, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, TTK. yay., Ankara, 1989; Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara, 1969; Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**,

TTK.yay., Ankara, 1989; Kemal Anburnu, s. 85 vd.; Sönmez, s. 26 vd.

16 Sönmez, s. 29.

17 Kınross, s. 297-298.

18 Mehmet Gönlübol, "Atatürk'ün Dış Politikası, Amaçlar ve İlkeler", **Atatürk Yolu**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1987, s. 239.

19 Özgiray, s. 46-47.

20 Kınross, s. 290.

21 Sönmez, s. 29.

22 **Nutuk**, s. 95.

23 Atatürk Nutuk'ta 2 Ekim 1919 günü yeni kabine reisiyle temas aradıklarını, ertesi günü Meclis-i Vükelâ toplantısında Heyet-i Temsiliye ile görüşeceklerinin vaat edildiğini belirttikten sonra konuyla ilgili olarak 2/3 Ekim 1919 tarihli şu tamimi vermektedir: "1- Yeni kabine, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tespit edilen teşkilât ve makâsıd-ı millete riâyetkâr olduğu takdirde, Kuvâ-yı Milliye ona müzâhir olacaktır. 2- Yeni kabine, Meclis-i Milli'nin in'ikâdıyle murâkabe-i fiiliye başlayıncaya kadar mukadderât-ı millet hakkında bir güne taahhüdâta girmeyecektir. 3- Sulh Konferansı'na tayin olunacak murahhaslar, milletin bihakkın âmâlini müdrük ve itimadına mazhar ehl-i vukuf ve iktidardan intihab olunacaktır." Bkz. **Nutuk**, s. 130.

24 **Nutuk**, s. 138 vd.

25 **Nutuk**, s. 281.

26 **Nutuk**, s. 292.

27 **Nutuk**, s. 293.